

مزیتها و توانمندی های تولیدی و صادراتی صنایع غذایی ایران "با تاکید بر صنایع کوچک"

حسن ولی پیغمی
(فوق لیسانس اقتصاد، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی)

صنایع غذایی کمتر از متوسط صنعت بوده و به مرور زمان فاصله بیشتری پیدا کرده است.

با توجه به اینکه اطلاعات مندرج در جدول (۱) کلی است، در ادامه سعی می شود هر یک از شاخص های فوق با جزئیات بیشتر مورد بحث قرار گیرد.

جدول (۲)، تعداد کارگاه های صنعتی فعال به تفکیک نوع مالکیت (۱) را نشان می دهد. تعداد کارگاه های صنعتی فعال ده نفر کارکن و بیشتر با میزان رشد متوسط ۲/۲۴ درصد کاهش در سال، از ۱۳۳۷۱ فقره در سال ۱۳۷۵ به ۱۰۹۸۷ فقره در سال ۱۳۸۰ کاهش یافته است؛ در این میان، میزان رشد متوسط کاهش سالیانه کارگاه های عمومی بیش از دو و نیم برابر کارگاه های خصوصی (۵/۳۵ درصد در مقابل ۱/۹۵ درصد) است. در صنایع مواد غذایی و آشامیدنی نیز تعداد کارگاه ها از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۰ به طور متوسط با میزان رشد کاهنده ۱/۴۸ درصد از ۲۰۸۷ فقره به ۱۹۱۴ فقره رسیده

که این میزان کمتر از میزان کاهش در کل صنعت است. نکته دیگر این که در صنایع مواد غذایی و آشامیدنی نیز میزان کاهش کارگاه های بخش عمومی بسیار فراتر از کارگاه های بخش خصوصی بوده است.

نسبت متوسط سالیانه تعداد کارگاه های صنعتی خصوصی در کل صنعت طی سال های ۸۰-۱۳۷۵، ۹۲/۱۵ درصد و در صنایع مواد غذایی و آشامیدنی در حدود ۹۰ درصد بوده است. همچنین، به طور متوسط سالیانه ۱۶ درصد کل کارگاه های صنعتی به فعالیت های صنایع مواد غذایی و آشامیدنی اشتغال داشته اند و از میان کل کارگاه های خصوصی نیز حدود ۱۳ درصد جزو صنایع مواد غذایی و آشامیدنی بوده اند.

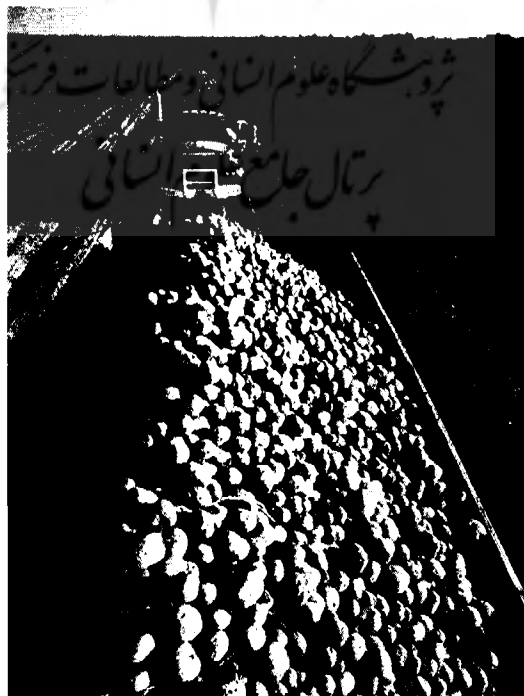
جدول (۳) تعداد کارگاه های صنعتی را به تفکیک تعداد شاغلین ارائه می دهد.

هدف این مقاله، بررسی مزیت ها و توانمندی های تولیدی و صادراتی صنایع مواد غذایی و آشامیدنی ایران، کد شماره ۱۵ در طبقه بندی بین المللی فعالیت های اقتصادی (I.S.I.C) است. در این راستا، مطالب این گزارش در دو قسمت ارائه خواهد شد. در ابتدا، به بررسی نتایج حاصل از ویژگی ها و مزیت های واحدهای صنعتی تولید کننده مواد غذایی خواهیم پرداخت و قسمت دوم نیز به بررسی تعاملات واحدهای صنعتی با بازارهای خارجی اختصاص خواهد داشت.

۱- بررسی شاخص های خرد واحدهای صنعتی موجود

در این قسمت وضع موجود واحدهای صنعتی فعال (کارگاه های با اشتغال ده نفر و بالاتر) در کشور به ویژه صنایع غذایی و آشامیدنی بر مبنای شاخص های مختلف نظیر تعداد کارگاه، اشتغال، سرمایه گذاری، ارزش افزوده، میزان جبران خدمات (دستمزد)، شاخص توان رقابتی و غیره مورد بررسی قرار می گیرد.

جدول (۱) تصویری کلی از جایگاه صنعت مواد غذایی نسبت به کل صنایع کشور را نشان می دهد. بر اساس اطلاعات مندرج در این جدول صنایع غذایی به طور متوسط طی سال های ۸۰-۱۳۷۵، ۱۶/۲ درصد تعداد کارگاه های صنعتی کشور، ۱۴/۱ درصد اشتغال صنعتی، ۱۲ درصد سرمایه گذاری صنعتی و ۱۰/۶ درصد ارزش افزوده را در اختیار داشته است. با این ترکیب تنها ۹ درصد صادرات صنعتی کشور در اختیار این صنعت بوده است. همچنانکه ملاحظه می شود بهره وری نیروی کار نیز همواره پایین تر از یک بوده و بدان مفهوم است که بهره وری نیروی کار

در کل صنعت، طی دوره زمانی ۸۰-۱۳۷۵، حدود ۷۹ درصد از کارگاه‌ها ۱۰-۴۹ نفره، ۹ درصد ۵۰-۹۹ نفره و ۱۲ درصد ۱۰۰ نفره و بیشتر بوده‌اند. به عبارت دیگر ۸۸ درصد کارگاه‌های کشور زیر صد نفر کارکن داشته‌اند. اگر کارگاه‌های زیر ۳۰۰ نفر را به عنوان صنایع کوچک و متوسط در نظر بگیریم، حدود ۹۵ درصد کارگاه‌های صنعتی کشور جزء این نوع از صنایع خواهند بود. در صنایع مواد غذایی و آشامیدنی نیز حدود ۸۰ درصد کارگاه‌های صنعتی ۱۰-۴۹ نفره، ۱۰ درصد ۵۰-۹۹ نفره و ۱۱ درصد نیز صد نفره و بالاتر بوده‌اند. یعنی همان ساختار، در صنایع غذایی و آشامیدنی نیز وجود دارد. در مقابل با تفکیک تعداد کارگاه‌های خصوصی ملاحظه می‌شود که از ۹۲ درصد کارگاه خصوصی در کل صنعت حدود ۸۳ درصد ۱۰-۴۹ نفره، ۹ درصد ۵۰-۹۹ نفره و حدود ۸ درصد ۱۰۰ نفره و بیشتر هستند. در زیر بخش صنایع مواد غذایی و آشامیدنی، نیز چنانچه مشخص است از حدود ۹۰ درصد کارگاه خصوصی، ۸۴ درصد کارگاه‌ها ۱۰-۴۹ نفره، ۹ درصد ۵۰-۹۹ نفره و ۷ درصد ۱۰۰ نفره و بیشتر هستند (جدول ۴).

جدول (۱) - جایگاه صنایع غذایی کشور در کل صنعت طی دوره زمانی ۸۰-۱۳۷۵

سال شاخص	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	متوسط سالانه
تعداد کارگاه‌ها(%)	۱۵/۶	۱۵/۱	۱۵/۴	۱۷/۱	۱۷/۴	۱۷/۴	۱۶/۲
اشتغال(%)	۱۴/۳	۱۳/۶	۱۳/۸	۱۴/۳	۱۴/۳	۱۴	۱۴/۱
سرمایه گذاری(%)	۹/۹	۱۰/۷	۱۳/۴	۱۴/۳	۱۱/۷	۱۱/۸	۱۲
ارزش افزوده(%)	۱۱/۹	۱۱/۱	۱۱/۹	۱۱/۵	۱۰	۹/۲	۱۰/۶
بهره‌وری نیروی کار	۰/۸۳	۰/۸۲	۰/۸۶	۰/۸۰	۰/۷۰	۰/۶۶	-
ستانده(%)	۱۶/۸	۱۴/۲	۱۵/۲	۱۴/۹	۱۳/۳	۱۲/۲	۱۳/۹
صادرات(%)	۱۴/۸	۱۲/۱	۸/۵	۸/۹	۸/۵	۶/۵	۹

توجه: شاخص‌های بالا همگی از نسبت صنایع غذایی را به کل صنعت محاسبه شده‌اند. ماخذ: مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری از کارگاه‌های صنعتی ده‌نفر کارکن و بیشتر، سال‌های مختلف.

جدول (۲) - تعداد کل کارگاه‌های صنعتی بر حسب مالکیت طی ۸۰-۱۳۷۵ (فقره)

سال	۱۳۷۵	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۸۰	متوسط دوره
کل صنعت	۱۳۳۷۱	۱۴۲۶۳	۱۱۰۰۲	۱۰۹۸۷	-
نرخ رشد صنعت(%)	۲/۹۶	۲/۵۸	-۲۲/۸۶	-۱/۹	-۲/۲۴
واحدهای خصوصی	۱۲۲۳۲	۱۳۲۰۱	۱۰۰۸۷	۱۰۲۰۳	-
نرخ رشد (درصد)	۲/۹۱	۳/۱۶	-۲۳/۶	۱/۱	-۱/۹۵
نسبت به کل(%)	۹۱/۵	۹۲/۵۵	۹۱/۶۸	۹۲/۸۶	۹۲/۱۵
صنایع غذایی و آشامیدنی	۲۰۸۷	۲۱۹۱	۱۸۸۷	۱۹۱۴	-
نرخ رشد (درصد)	-	۴/۳۳	-۱۳/۸۷	-۲/۰۵	-۱/۴۸
نسبت غذایی به کل	۱۵/۶۱	۱۵/۳۶	۱۷/۱۵	۱۷/۴۲	۱۶/۲۴
واحدهای خصوصی	۱۸۴۵	۱۹۵۵	۱۶۸۷	۱۷۶۰	-
نرخ رشد (درصد)	-	۴/۴۹	-۱۳/۷۱	-۱/۰۷	-۰/۶۹

توضیح: میزان رشد هر شاخص زیر آن و نسبت به سال قبل محاسبه شده است. ماخذ: همان.

جدول (۳) - تعداد کارگاه‌های صنعتی به تفکیک تعداد شاغلین طی ۸۰-۱۳۷۵ (فقره)

عنوان	سال	۱۳۷۵	۱۳۷۷	۱۳۷۹	۱۳۸۰	متوسط سالانه
تعداد کارگاه‌های صنعتی		۱۳۳۷۱	۱۴۲۶۳	۱۱۲۰۰	۱۰۹۸۷	-
سه‌م کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر		۸۱,۸۰	۸۲,۳۰	۷۵,۲۶	۷۳,۸۱	۷۸,۹
سه‌م کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر		۸,۲۶	۷,۹۳	۱۰,۷۲	۱۱,۳۷	۹,۳۶
سه‌م کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بالاتر		۹,۹۴	۹,۷۷	۱۴,۰۲	۱۴,۸۳	۱۱,۷
صنایع مواد غذایی و آشامیدنی		۲۰۸۷	۲۱۹۱	۱۹۵۴	۱۹۱۴	-
سه‌م کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر		۷۹,۳۵	۸۲,۰۶	۷۸,۰۵	۷۶,۷۵	۷۹,۶
سه‌م کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر		۱۰,۳۵	۸,۶۳	۱۰,۰۸	۱۰,۸۷	۹,۶
سه‌م کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بالاتر		۱۰,۳۰	۹,۳۱	۱۱,۸۷	۱۲,۳۸	۱۰,۸

ماخذ: همان.

جدول (۴) - کارگاه‌های صنعتی خصوصی به تفکیک تعداد شاغلین طی ۸۰-۱۳۷۵ (فقره)

عنوان	سال	۱۳۷۵	۱۳۷۷	۱۳۷۹	۱۳۸۰	متوسط سالانه
تعداد کارگاه‌های صنعتی		۱۲۲۳۲	۱۳۲۰۱	۱۰۳۴۳	۱۰۲۰۳	۱۱۴۷۷
سه‌م کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر		۸۵,۷۸	۸۵,۷۲	۷۸,۷۵	۷۶,۹۶	۸۲,۵۱
سه‌م کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر		۷,۸۰	۷,۴۹	۱۰,۵۴	۱۱,۲۳	۹,۰۳
سه‌م کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بالا		۶,۴۳	۶,۷۹	۱۰,۷۱	۱۱,۸۱	۸,۴۶
صنایع غذایی و آشامیدنی		۱۸۴۵	۱۹۵۵	۱۷۷۹	۱۷۶۰	۱۸۱۶
سه‌م کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر		۸۴,۵۰	۸۷,۰۶	۸۲,۸۶	۸۱,۰۲	۸۴,۴۵
سه‌م کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر		۹,۵۹	۷,۳۷	۹,۳۳	۱۰,۱۷	۸,۷۱
سه‌م کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بالا		۵,۹۱	۵,۵۸	۷,۸۱	۸,۸۱	۶,۸۴

ماخذ: همان.

در مجموع، مشاهده می‌شود که در صنایع مواد غذایی و آشامیدنی نیز همانند کل صنعت کشور، تعداد شاغلین بیشتر کارگاه‌های با مالکیت خصوصی ۱۰-۴۹ نفر است. با این حال، در کل صنعت نیز بیشتر کارگاه‌ها در گروه شاغلین ۱۰-۴۹ نفر کارکن جای می‌گیرند.

جدول (۵) تعداد شاغلین صنعت کشور و صنایع غذایی را نشان می‌دهد. اشتغال در کل صنعت طی دوره زمانی ۸۰-۱۳۷۵ از ۸۴۵۵۳۴ نفر با میزان رشد متوسط سالیانه ۱/۷۳ درصد به ۹۲۱۱۰۶ نفر رسیده است؛ در صنایع مواد غذایی و آشامیدنی از تعداد ۱۲۱۲۸۴ نفر در سال ۷۵ با میزان رشد متوسط سالیانه ۱/۲۱ درصد به ۱۲۸۶۶۸ نفر رسیده است. در دوره زمانی مذکور، سهم کارگاه‌های صنعتی با ۱۰-۴۹ نفر کارکن از ۲۳ درصد در سال

۱۳۷۵ به ۱۹/۹ درصد در سال ۱۳۸۰ کاهش یافته است. در مقابل سهم اشتغال کارگاه‌های با ۹۹-۵۰ نفر کارکن از ۸/۸ درصد در سال ۱۳۷۵ با رشد کندی به ۹/۳ درصد در سال ۱۳۸۰ رسیده است. همچنین سهم اشتغال کارگاه‌های با صد نفر کارکن و بیشتر از ۶۸ درصد در سال ۱۳۷۵ با رشد بسیار کندی به ۷۱ درصد در سال ۱۳۸۰ افزایش یافته است. اطلاعات مذکور حاکی از آن است که کارگاه‌های صنعتی در مجموع در حال بزرگ شدن هستند ولی با روند بسیار کندی پیش می‌روند. این ارقام، در صنایع مواد غذایی و آشامیدنی در دوره زمانی مذکور حاکی از آن است که سهم کارگاه‌های صنعتی با ۱۰-۴۹ نفر کارکن تقریباً در طی دوره با تغییراتی مواجه نبوده و به طور متوسط ۲۷ درصد شاغلین را به خود اختصاص می‌دهد. در مقابل سهم

جدول (۵) - تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی طی دوره ۸۰-۱۳۷۵ (نفر - درصد)

متوسط سالانه	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۷	۱۳۷۵	عنوان
-	۹۲۱۱۰۶	۹۰۵۶۱۰	۸۸۲۱۹۶	۸۴۵۵۳۴	جمع کل صنعت
۱,۷۳	۱,۷۱	۲,۵۹	۰,۷۶	-	نرخ رشد (درصد)
۲۱,۹	۱۹,۹	۲۰,۸	۲۳,۲	۲۳,۴	سهم شاغلان کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر
۹,۰۰	۹,۳۰	۹,۱۱	۸,۷۸	۸,۸۲	سهم شاغلان کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر
۶۹,۱۴	۷۰,۸۰	۷۰,۱۲	۶۸,۰۲	۶۷,۷۷	سهم شاغلان کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر
-	۱۲۸۶۶۸	۱۲۹۵۴۷	۱۲۲۱۵۵	۱۲۱۲۸۴	صنایع مواد غذایی و آشامیدنی
۱,۲۱	-۰,۶۸	۲,۵۹	۲,۶۳	-	نرخ رشد سالانه (درصد)
۱۴	۱۴	۱۴,۳	۱۳,۸	۱۴,۴	سهم اشتغال صنایع غذایی از کل
۲۷,۳۴	۲۶,۸۵	۲۷,۳۹	۲۷,۹۱	۲۶,۵۷	سهم تعداد شاغلان ۱۰-۴۹ نفر
۱۰,۵۱	۱۰,۸۰	۱۰,۲۹	۱۰,۴۴	۱۱,۹۲	سهم شاغلان کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر
۶۲,۱۵	۶۲,۳۵	۶۲,۳۲	۶۱,۶۵	۶۱,۵۲	سهم شاغلان کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر

ماخذ: همان.

جدول (۶) - متوسط تعداد شاغلان در هر کارگاه صنعتی طی دوره ۸۰-۱۳۷۵ (نفر)

متوسط دوره	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۷	۱۳۷۵	عنوان
۷۱	۸۴	۸۱	۶۲	۶۳	کل صنعت
۲۰	۲۳	۲۲	۱۷	۱۸	کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر
۶۸	۶۸	۶۹	۶۸	۶۸	کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر
۴۲۰	۴۰۰	۴۰۴	۴۳۰	۴۳۱	کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر
۶۲	۶۷	۶۶	۵۶	۵۸	صنایع غذایی
۲۱	۲۳	۲۳	۱۹	۱۹	کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر
۶۷	۶۷	۶۸	۶۷	۶۷	کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر
۳۵۳	۳۳۸	۳۴۸	۳۶۹	۳۴۷	کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر

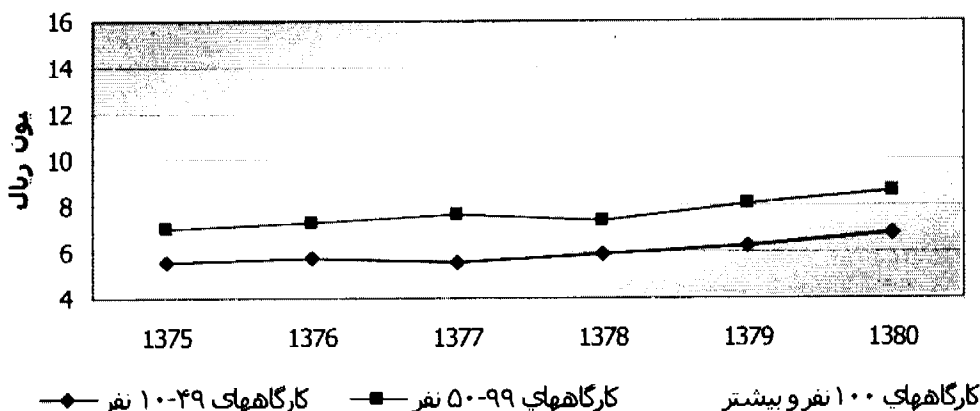
ماخذ: همان.

جدول (۶) متوسط تعداد شاغلان در هر کارگاه (از تقسیم تعداد کارگاه‌ها بر کل اشتغال) در کل صنعت و زیر بخش آن یعنی صنعت غذایی کشور را نشان می‌دهد. چنانچه پیشتر اشاره شد، در کل صنعت و صنعت مواد غذایی و آشامیدنی، بیشتر شاغلان در کارگاه‌های صد نفره و بیشتر مشغول به فعالیت‌اند. در واقع، در هر کارگاه در دوره زمانی یاد شده در کل صنعت ۷۱ نفر و در صنعت مواد غذایی و آشامیدنی ۶۱ نفر مشغول به کار بوده‌اند. متوسط اشتغال کل کارگاه‌های صنعتی کشور با ۴۹-۱۰ نفر کارکن ۲۰ نفر، با ۹۹-۵۰ نفر کارکن ۶۸ نفر و با ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر ۴۲۰ نفر بوده است. این ارقام برای کارگاه‌های صنایع مواد غذایی و آشامیدنی به ترتیب ۶۷، ۶۷ و ۳۵۳ نفر است که نشان می‌دهد متوسط اشتغال کارگاه‌های

کارگاه‌های ۹۹-۵۰ نفر کارکن از ۱۲ درصد در سال ۱۳۷۵ با رشد بطنی به ۱۰/۸ درصد در سال ۱۳۸۰ کاهش یافته است. همچنین سهم کارگاه‌های با ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر نیز با تغییرات بسیار جزئی مواجه بوده است (متوسط سهم این گروه در حد ۶۲ درصد بوده است). تفاوت اساسی صنایع کشور با صنایع غذایی در گروه اول است که در کل کشور ۲۱ درصد سهم اشتغال دارد؛ در صنایع غذایی این سهم به ۲۷ درصد می‌رسد. برعکس، سهم گروه سوم در کل صنایع کشور ۶۹ درصد و در صنایع غذایی ۶۲ درصد است. به عبارت دیگر در حالیکه در کل صنعت گرایش به بسط کارگاه‌های صنعتی با پنجاه نفر کارکن و بیشتر وجود داشته، در صنایع مواد غذایی و آشامیدنی کارگاه‌های ۴۹-۱۰ نفر کارکن وزن بیشتری دارند.

نمودار (۱): سرانه جبران خدمات کارگاههای صنعتی کشور

(به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶)

که دستمزدهای کارگاههای بالای صد نفر کارکن اندک اختلافی با کل صنعت دارد؛ در سایر گروهها تقریباً اختلافی وجود ندارد.

جدول (۸)، سرمایه‌گذاری کارگاههای صنعتی را بر حسب طبقات کارکن نشان می‌دهد. سرمایه‌گذاری در کل صنعت طی دوره زمانی ۸۰-۱۳۷۵ با میزان رشد متوسط سالیانه ۵/۶۲ درصد، از ۶۱۰۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۵ به ۷۷۸۹ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۰ رسیده است. صنایع مواد غذایی و آشامیدنی بادر اختیار داشتن ۱۲ درصد سرمایه‌گذاری کل صنعت در این دوره - که می‌تواند به عنوان بر خور داری این صنعت از مزیت نسبی در امر سرمایه در این گونه صنایع تلقی شود - از ۶۰۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۵ (با میزان رشد متوسط سالیانه ۹/۹۱ درصد) به ۹۲۱ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۰ افزایش یافت. بررسی سهم سرمایه‌گذاری در کارگاههای با ۱۰-۴۹ نفر و ۵۰-۹۹ نفر نشان می‌دهد اگر چه سهم مهمی از تعداد کارگاهها در این دو گروه قرار می‌گیرند ولی تقریباً ۲۰ درصد کل سرمایه‌گذاری صنعت متعلق به این دو گروه است. این در حالی است که این روند در خصوص صنایع غذایی حدود ۴۰ درصد است. در مجموع، بررسی روند سهمها نشان می‌دهد که

صنعتی با ۱۰-۴۹ نفر کارکن، که بیشتر صنایع مواد غذایی و آشامیدنی را تشکیل می‌دهند، بیشتر از متوسط صنعت است.

مطابق آمار جدول (۷)، متوسط سرانه جبران خدمات (متوسط دستمزد سالیانه هر کارگر) در کارگاههای صنعتی کشور در سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۰ به ترتیب ۹۹۲۸ و ۱۲۵۷۳ هزار ریال بوده است.

چنانکه در جدول (۷) ملاحظه می‌شود سرانه جبران خدمات با افزایش تعداد شاغلین کارگاهها افزایش می‌یابد. متوسط سرانه جبران خدمات در صنایع غذایی کشور در سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۰ به ترتیب ۸۸۵۸ و ۱۰۶۹۴ هزار ریال بوده که پایین تر از سطح صنعت است.

در باره صنایع غذایی و آشامیدنی نیز شکاف بین دستمزدها دیده می‌شود، همانطور که در صنایع کشور وجود دارد. بر اساس اطلاعات جدول (۷) سرانه جبران خدمات در کارگاههای با ۱۰-۴۹ نفر، ۵۰-۹۹ نفر و بالای ۱۰۰ نفر کارکن در سال ۱۳۷۵ به ترتیب ۵۳۱۲، ۶۵۵۰ و ۱۰۸۳۷ هزار ریال بوده که در سال ۱۳۸۰ به ترتیب ۶۸۹۸، ۸۳۳۰ و ۱۲۷۳۷ هزار ریال افزایش یافته است. در این مورد در سال ۱۳۷۵ متوسط مزد و حقوق ماهانه پرداختی (به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶) توسط تولیدکنندگان به نیروی کار، در کل صنعت ۷۰۵ هزار ریال و در صنایع غذایی ۶۲۹ هزار ریال بوده که در سال ۱۳۸۰ این ارقام به ۱۸۶۴ هزار ریال و ۱۵۸۵ هزار ریال افزایش یافته است.

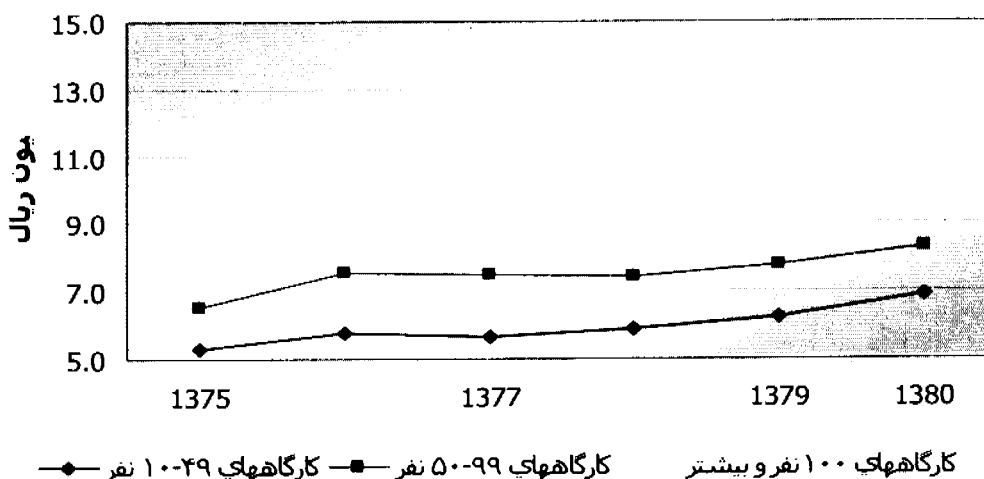
این مساله نشان می‌دهد که در کارگاههای با اشتغال بالا هزینه نیروی کار نیز بالاتر است و با گذشت زمان شکاف بیشتر نیز می‌شود. یکی از دلایل آن سهم بالای (۵۰ درصد) واحدهای تولیدی با مالکیت عمومی متعلق به کارگاههای با اشتغال صد نفر و بالاتر است. به طور کلی دستمزدهای نیروی کار در واحدهای عمومی (به دلیل پرداخت دستمزد، بیمه، اضافه کاری، بن خواربار و...) بالاتر از دستمزد در واحدهای خصوصی است. از دلایل دیگر، سابقه بالای کارگاههای بزرگ است. واحدهای بزرگ به علت هزینه بالای تشکیل سرمایه ثابت به راحتی امکان خروج از صنعت را ندارند و برای مدت طولانی باقی می‌مانند. این امر موجب افزایش هزینه‌های دستمزد در این کارگاهها می‌شود.

مقایسه سطح دستمزدها بین صنایع غذایی و کل صنعت نشان می‌دهد

نمودار (۲): متوسط سرانه جبران خدمات کارکنان در صنایع غذایی

(به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶)

جدول (۷) - متوسط سالانه سرانه جبران خدمات مزد و حقوق بگیران

در کارگاه‌های صنعتی بر حسب طبقات کارکن طی دوره زمانی ۱۳۷۵-۸۰

(به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ - هزار ریال)

عنوان	۱۳۷۵	۱۳۷۷	۱۳۷۹	۱۳۸۰
جبران خدمات کل صنعت	۹۹۲۸,۳	۱۱۳۵۹,۰	۱۲۱۴۵,۹	۱۲۵۷۳,۴
کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر	۵۵۰۷,۲	۵۵۶۴,۸	۶۲۸۳,۰	۶۸۳۳,۱
کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر	۶۹۷۵,۸	۷۶۷۵,۷	۸۰۹۸,۳	۸۶۷۴,۰
کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۱۱۸۳۹,۱	۱۳۸۱۱,۲	۱۴۴۰۸,۹	۱۴۶۹۹,۳
جبران خدمات صنایع غذایی	۸۸۵۸,۵	۹۹۴۶,۷	۱۰۴۶۴,۰	۱۰۶۹۳,۶
کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر	۵۳۱۲,۵	۵۶۶۸,۱	۶۲۶۰,۵	۶۸۹۷,۷
کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر	۶۵۵۰,۰	۷۵۰۷,۲	۷۷۹۰,۲	۸۳۳۰,۰
کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۱۰۸۳۷,۳	۱۲۲۹۷,۲	۱۲۷۵۲,۷	۱۲۷۳۷,۵

ماخذ: همان.

سهم این بخش از ارزش افزوده صنعت کشور روند نزولی به خود گرفت و در سال ۱۳۸۰ به ۹/۲ درصد تقلیل یافت. از جمله دلایل این امر می‌توان به افزایش رقابت در این صنعت، کاهش سودآوری بنگاه‌های تولیدی، وجود ظرفیت‌های خالی و کاهش میزان بازدهی سرمایه‌گذاری اشاره کرد.

با نگاهی به تفکیک کارگاه‌های تولیدی بر حسب شاغلین، ملاحظه می‌شود که روند سهم‌ها اندکی با هم تفاوت دارد. سهم کارگاه‌های با ۱۰-۴۹ نفر کارکن در صنایع غذایی (در سال ۱۳۸۰ معادل ۱۹/۵ درصد) به مراتب بالاتر از کل صنعت (در سال ۱۳۸۰ معادل ۸/۴ درصد) است. همین روند در

گرایش سرمایه‌گذاری در کل کشور و صنایع مواد غذایی و آشامیدنی به سمت ایجاد کارگاه‌های صنعتی کوچک است.

جدول (۹)، ارزش افزوده فعالیت‌های کارگاه‌های صنعتی کشور و صنایع مواد غذایی و آشامیدنی را به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ نشان می‌دهد. چنانکه از این جدول ملاحظه می‌شود سهم صنایع مواد غذایی و آشامیدنی در سال ۱۳۷۵ از کل ارزش افزوده بخش صنعتی کشور ۱۱/۹ درصد بود که تا سال ۱۳۷۸ تغییر چندانی نیافت، اما، از این سال به بعد با کاهش تعداد کارگاه‌های تولیدی و سرمایه‌گذاری و به تبع آن کاهش میزان ارزش افزوده،

جدول (۸) - سرمایه گذاری (تغییرات اموال سرمایه ای) در کارگاه‌های صنعتی

طی دوره زمانی ۸۰-۱۳۷۵ (میلیون ریال - درصد)

عنوان	۱۳۷۵	۱۳۷۷	۱۳۷۹	۱۳۸۰	متوسط دوره
کل صنعت	۶۱۰۴۳۸۶	۶۸۶۵۴۱۷	۸۳۶۹۷۴۶	۷۷۸۱۹۰۱	-
میزان رشد سالانه	-	-۷,۸۳	۱۰,۳۶	-۶,۹۴	۵,۶۲
سهم کارگاه‌های ۴۹-۱۰ نفر	۱۱,۹	۱۶,۹	۱۱,۶	۱۶,۳	۱۴,۳
سهم کارگاه‌های ۹۹-۵۰ نفر	۷,۱	۸,۸	۶,۵	۸,۲	۷,۴
سهم کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۸۱,۰	۷۴,۳	۸۱,۹	۷۵,۵	۷۸,۲
صنایع غذایی و آشامیدنی	۶۰۴۰۶۰	۹۱۷۳۱۵	۹۸۱۱۱۰	۹۲۱۰۸۸	-
نسبت به کل صنعت	۹,۹	۱۳,۴	۱۱,۷	۱۱,۸	۱۲,۰
میزان رشد سالانه	-	۱۴,۹۴	-۹,۲۶	-۶,۱۲	۹,۹۱
سهم کارگاه‌های ۴۹-۱۰ نفر	۲۴,۳	۲۵,۷	۲۴,۳	۳۳,۸	۲۷,۶
سهم کارگاه‌های ۹۹-۵۰ نفر	۲۰,۱	۱۰,۶	۱۰,۰	۱۳,۱	۱۱,۸
سهم کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۵۵,۶	۶۳,۷	۶۵,۷	۵۳,۲	۶۰,۶

ماخذ: همان.

جدول (۹) - ارزش افزوده فعالیت‌های کارگاه‌های صنعتی طی ۸۰-۱۳۷۵

(به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ - میلیون ریال - درصد)

عنوان	۱۳۷۵	۱۳۷۷	۱۳۷۹	۱۳۸۰
کل صنعت	۳۱,۲۶۳,۲۱۰	۳۵,۹۴۸,۲۲۵	۴۳,۹۲۲,۱۵۱	۴۶,۰۷۹,۵۱۲
میزان رشد سالانه (درصد)	-	-۲,۷۴	۱۱,۵۶	۱۰,۶۰
سهم کارگاه‌های ۴۹-۱۰ نفر	۱۲,۶	۱۰,۸	۸,۵	۸,۴
سهم کارگاه‌های ۹۹-۵۰ نفر	۵,۳	۵,۷	۴,۸	۴,۸
سهم کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۸۲,۱	۸۳,۵	۸۶,۷	۸۶,۹
صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	۳,۷۲۰,۴۱۴	۴,۲۷۱,۸۹۵	۴,۳۸۴,۸۳۱	۴,۲۱۷,۷۸۰
نسبت غذایی به کل صنعت	۱۱,۹	۱۱,۹	۱۰,۰	۹,۲
میزان رشد سالانه (درصد)	-	۴,۲۳	۳,۰۱	۱,۴۰
سهم کارگاه‌های ۴۹-۱۰ نفر	۱۸,۷	۱۷,۲	۱۹,۵	۱۹,۵
سهم کارگاه‌های ۹۹-۵۰ نفر	۸,۳	۱۰,۵	۹,۲	۱۰,۳
سهم کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۷۳,۰	۷۲,۳	۷۱,۴	۷۰,۲

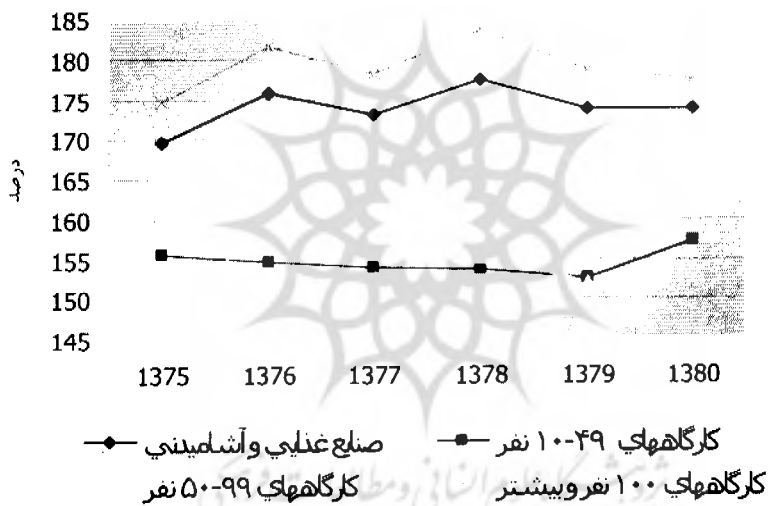
ماخذ: همان.

جدول (۱۰) - شاخص بهره‌وری کل کارگاه‌های صنعتی طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۵ (درصد)

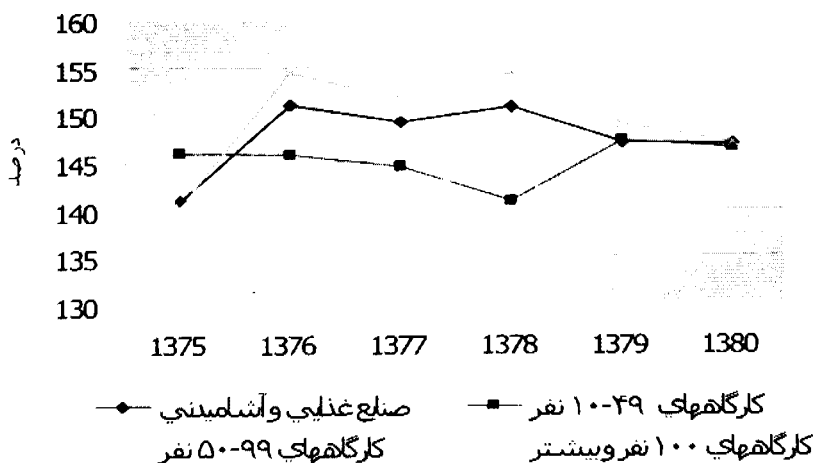
عنوان	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰
کل صنعت	۱۶۹,۵	۱۷۵,۸	۱۷۳	۱۷۷,۵	۱۷۳,۸	۱۷۳,۸
کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر	۱۵۵,۵	۱۵۴,۷	۱۵۴	۱۵۳,۷	۱۵۲,۶	۱۵۷,۲
کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر	۱۴۸	۱۵۹,۶	۱۵۶	۱۵۵	۱۵۲,۲	۱۵۵,۸
کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بالاتر	۱۷۴,۶	۱۸۱,۶	۱۷۸	۱۸۳,۷	۱۷۸,۷	۱۷۷
صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	۱۴۰,۹	۱۵۰,۹	۱۴۹,۲	۱۵۰,۸	۱۴۶,۹	۱۴۶,۸
کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر	۱۴۵,۹	۱۴۵,۸	۱۴۴,۴	۱۴۱	۱۴۷,۲	۱۴۶,۵
کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر	۱۳۶	۱۳۷,۹	۱۴۲	۱۴۴,۵	۱۳۵	۱۴۵,۲
کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۱۴۰,۴	۱۵۴,۴	۱۵۱,۸	۱۵۴,۵	۱۴۹	۱۴۷

ماخذ: همان.

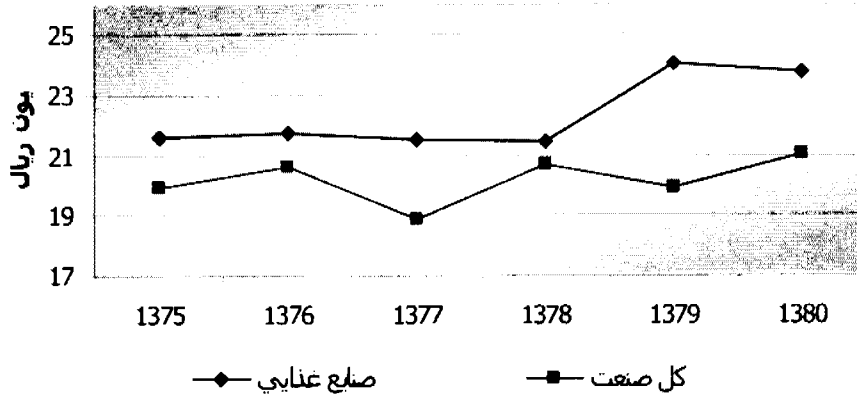
نمودار (۳): شاخص بهره‌وری کل فعالیت‌های صنایع کشور

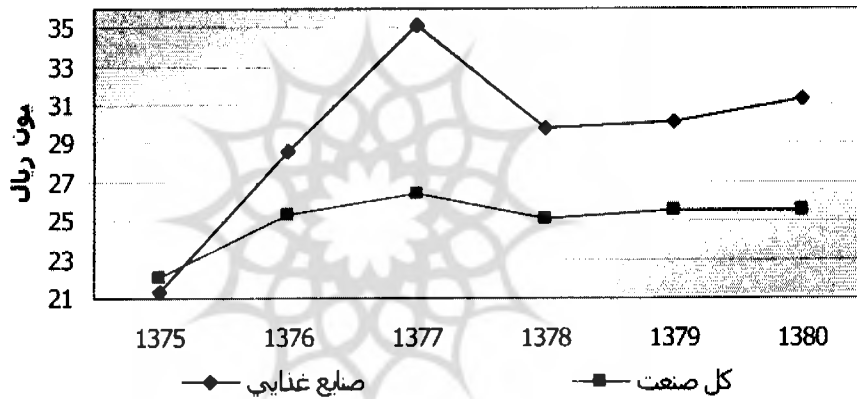
نمودار (۴): شاخص بهره‌وری کل فعالیت‌های صنایع غذایی کشور

نمودار (۵): بهره‌وری نیروی کار در صنایع غذایی و کل صنعت در کارگاه‌های صنعتی ۴۹-۱۰ نفر کارکن (به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶)

نمودار (۶): بهره‌وری نیروی کار در صنایع غذایی و کل صنعت در کارگاه‌های صنعتی ۹۹-۵۰ نفر کارکن (به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶)

سرمایه. نهایتاً، بهره‌وری کل عبارت است از نسبت ستانده کل به مجموع نهاده‌ها. با این تعریف، بهره‌وری کل، تأثیر مشترک تمامی نهاده‌ها در تولید ستانده را نشان می‌دهد. (۲) در تمامی تعاریف بالا ستانده و نهاده‌ها بر اساس شاخص قیمت‌ها تعدیل می‌شود تا آثار تورمی شاخص حذف شود و تنها تغییرات فیزیکی ستانده‌ها و نهاده‌ها در نسبت‌های بهره‌وری مورد ملاحظه قرار گیرد.

با توجه به مبحث بالا، جدول (۱۰) بهره‌وری کل (نسبت ستانده کل به مجموع نهاده‌ها بر حسب درصد) در کل صنعت کشور و صنایع غذایی کشور را در کارگاه‌های صنعتی نشان می‌دهد.

بر اساس مندرجات جدول (۱۰) و نمودار (۳)، در کل صنعت کشور تغییرات محسوس (روند افزایش با ثباتی) در شاخص بهره‌وری کل ملاحظه نمی‌شود؛ طی سال‌های مورد بررسی، این شاخص همواره نوسان داشته است. این روند در مورد کارگاه‌های صنعتی به تفکیک شاغلان نیز دیده می‌شود.

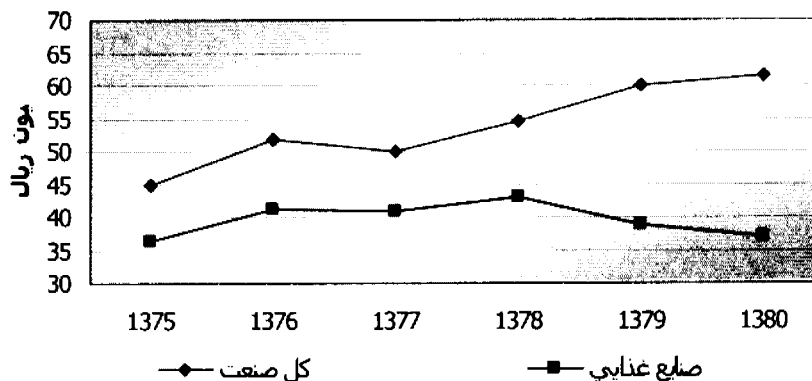
در مورد صنایع غذایی اگرچه شاخص بهره‌وری کل در سال ۱۳۷۶

مورد کارگاه‌های با ۹۹-۵۰ نفر کارکن نیز قابل مشاهده است. اما در مورد کارگاه‌های با ۱۰۰ نفر کارکن و بالاتر دقیقاً عکس این روند وجود دارد؛ سهم کارگاه‌های با ۱۰۰ نفر کارکن و بالاتر در کل صنعت تقریباً ۱۰ تا ۱۵ درصد بیشتر از صنایع غذایی است. این امر نیز همانند سایر شاخص‌ها نشان‌دهنده سهم بالای بنگاه‌های کوچک و متوسط و همچنین رشد این بنگاه‌ها در آینده است.

یکی دیگر از شاخص‌هایی که می‌تواند در کنار شاخص‌های مذکور مزیت‌های موجود در این صنعت را نشان دهد، وضع بهره‌وری در صنایع غذایی و مقایسه آن با کل صنعت کشور است.

بهره‌وری عبارت است از توانایی تولید حاصله از مجموعه معینی از نهاده‌ها. بهره‌وری بالاتر یعنی دستیابی به ستانده بالاتر با همان مقدار یا حتی مقدار کمتری از نهاده. انواع معیارهای بهره‌وری عبارت‌اند از: بهره‌وری جزئی، بهره‌وری عوامل کل و بهره‌وری کل. بهره‌وری جزئی عبارت است از نسبت ستانده به یکی از عوامل نهاده. بهره‌وری عوامل کل عبارت است از نسبت ستانده خالص به مجموع نهاده‌های نیروی کار و

نمودار (۷): بهره‌وری نیروی کار در صنایع غذایی و کل صنعت در کارگاه‌های
صد نفر و بالاتر (به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶)

جدول (۱۱) - شاخص بهره‌وری نیروی کار در کارگاه‌های صنعتی طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۵
(به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ - هزار ریال)

عنوان	۱۳۷۵	۱۳۷۷	۱۳۷۹	۱۳۸۰
جمع کل صنعت	۳۶,۹۷۵	۴۰,۷۴۹	۴۸,۵۰۰	۵۰,۰۲۶
میزان رشد سالانه (درصد)	-	-۳,۴۸	۸,۱۴	۳,۱۵
کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر	۱۹,۹۲۷	۱۸,۹۱۰	۱۹,۹۲۰	۲۱,۰۶۲
کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر	۲۲,۰۴۹	۲۶,۴۶۰	۲۵,۵۷۳	۲۵,۵۶۷
کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۴۴,۸۰۴	۵۰,۰۴۳	۵۹,۹۴۴	۶۱,۳۸۳
صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	۳۰,۶۷۵	۳۴,۹۷۱	۳۳,۸۴۷	۳۲,۷۸۰
نسبت صنایع غذایی به کل صنعت	۰,۸	۰,۹	۰,۷	۰,۷
میزان رشد سالانه (درصد)	-	۵,۲۲	-۱۳,۰۷	-۶,۱۱
کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر	۲۱,۶۲۲	۲۱,۵۲۶	۲۴,۰۸۱	۲۳,۷۹۴
کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر	۲۱,۳۵۱	۳۵,۰۹۲	۳۰,۱۳۳	۳۱,۲۸۱
کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۳۶,۳۹۱	۴۱,۰۳۷	۳۸,۷۵۳	۳۶,۹۰۹

ماخذ: همان.

نسبت به سال ۱۳۷۵ رشد خوبی داشته، اما در سال‌های بعد هیچگاه فراتر از سال ۱۳۷۶ نرفته و حتی پایین‌تر نیز بوده است. این روند در مورد کارگاه‌های صنعتی فعال در بخش مواد غذایی به تفکیک شاغلان نیز دیده می‌شود. جدول (۱۰) و نمودار (۴) وضع شاخص بهره‌وری کل صنایع غذایی و مقایسه آن با کل صنعت کشور را نشان می‌دهد.

بهره‌وری کل در صنایع غذایی در حدود ۱۵ تا ۲۰ درصد پایین‌تر از کل صنعت است؛ این شکاف با بزرگ شدن کارگاه‌های صنعتی بیشتر نیز شده است. به عبارت دیگر کارگاه‌های کوچک و متوسط در صنایع غذایی در مقایسه با کل صنایع کشور نسبت به کارگاه‌های بزرگ از بهره‌وری بیشتری برخوردارند. برای محاسبه بهره‌وری جزئی، بهره‌وری نیروی کار به صورت نسبت ارزش افزوده تعدیل شده بر اساس شاخص قیمت‌ها به اشتغال مد نظر قرار

بهره‌وری کل در صنایع غذایی در حدود ۱۵ تا ۲۰ درصد پایین‌تر از کل صنعت است؛ این شکاف با بزرگ شدن کارگاه‌های صنعتی بیشتر نیز شده است. به عبارت دیگر کارگاه‌های کوچک و متوسط در صنایع غذایی در مقایسه با کل صنایع کشور نسبت به کارگاه‌های بزرگ از بهره‌وری بیشتری برخوردارند. برای محاسبه بهره‌وری جزئی، بهره‌وری نیروی کار به صورت نسبت ارزش افزوده تعدیل شده بر اساس شاخص قیمت‌ها به اشتغال مد نظر قرار

جدول (۱۲) - شاخص بهره‌وری هزینه شاغلین در کارگاه‌های صنعتی طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۵

عنوان	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰
جمع کل صنعت	۳,۷	۳,۸	۳,۶	۴,۰	۴,۰	۴,۰
کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر	۳,۶	۳,۶	۳,۴	۳,۵	۳,۲	۳,۱
کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر	۳,۲	۳,۵	۳,۴	۳,۴	۳,۲	۲,۹
کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۳,۸	۳,۹	۳,۶	۴,۱	۴,۲	۴,۲
صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	۳,۵	۳,۶	۳,۵	۳,۷	۳,۲	۳,۱
نسبت صنایع غذایی به کل صنعت	۰,۹	۰,۹	۰,۹۸	۰,۹	۰,۸	۰,۸
کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر	۴,۱	۳,۸	۳,۸	۳,۶	۳,۸	۳,۴
کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر	۳,۳	۳,۸	۴,۷	۴,۰	۳,۹	۳,۸
کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۳,۴	۳,۵	۳,۳	۳,۶	۳,۰	۲,۹

ماخذ: محاسبه شده بر اساس اطلاعات جداول پیشین.

تقسیم ارزش افزوده بر جبران خدمات شاغلین به دست می‌آید. واحد این شاخص نسبت است. مفهوم این شاخص آن است که به ازای یک واحد ریالی جبران خدمات پرداخت شده چه میزان ارزش افزوده ایجاد می‌شود.

جدول (۱۲) شاخص بهره‌وری هزینه شاغلین را برای کل صنعت و صنایع غذایی و آشامیدنی طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۵ نشان می‌دهد. بر اساس اطلاعات مندرج در این جدول همانند سایر شاخص‌ها، شاخص بهره‌وری هزینه شاغلین در صنایع غذایی همواره پایین‌تر از کل صنعت بوده است. اما با تفکیک کارگاه‌های صنعتی بر حسب اشتغال، نتیجه‌ای غیر از این بدست می‌آید. به طوری که از جدول (۱۲) ملاحظه می‌شود شاخص بهره‌وری هزینه شاغلین در کارگاه‌های با کمتر از صد نفر کارکن (دو گروه) در صنایع غذایی همواره بالاتر از کل صنعت است. البته، هر دو، روند در حال کاهشی داشته‌اند. اما در صنایع بزرگ یعنی با بیش از صد نفر کارکن شاخص بهره‌وری هزینه شاغلین در کل صنعت بالاتر از صنایع غذایی بوده و همراه با افزایش شکاف به نفع کل صنعت است. به عبارت دیگر، این شاخص نیز حکایت از آن دارد که کارگاه‌های بزرگ در صنایع غذایی نسبت به کارگاه‌های کوچک و متوسط وضع مناسب‌تری ندارند (نمودارهای ۸ الی ۱۰).

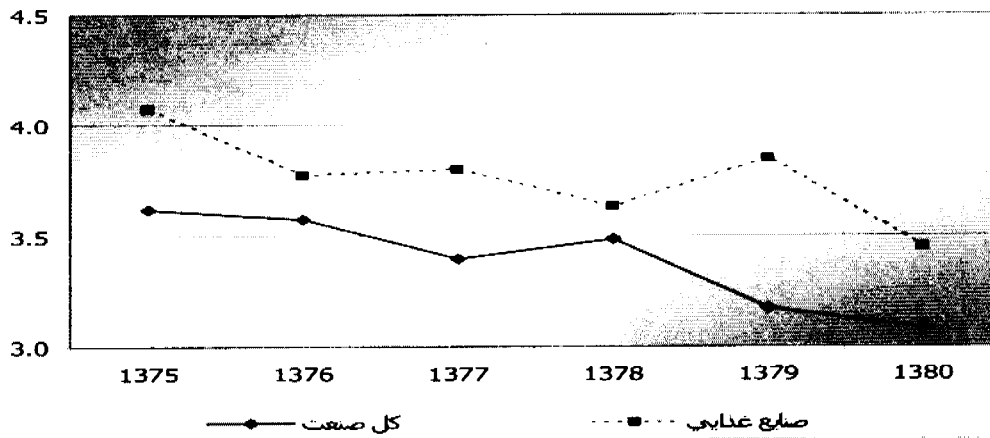
شاخص نسبت ارزش افزوده به سرمایه‌گذاری، که نشان‌دهنده میزان ارزش افزوده ایجاد شده به ازای یک واحد سرمایه‌گذاری است، در جدول (۱۳) نشان داده شده است. بر اساس اطلاعات مندرج در این جدول در سال ۱۳۷۵ به ازای یک واحد سرمایه‌گذاری ۴/۶ واحد ارزش افزوده ایجاد شده است؛ این نسبت با یک روند افزایشی در سال ۱۳۸۰ به ۱۱/۱ واحد رسیده است؛ برای صنعت مواد غذایی در سال ۱۳۷۵ معادل ۵/۵ واحد بوده که فراتر از متوسط صنایع است. با گذشت زمان گرچه این نسبت برای صنعت مواد غذایی افزایش یافته لیکن رشدی کمتر از متوسط صنعت داشته است. بطوری که در سال ۱۳۸۰ به ۸/۶ رسیده است. با طبقه‌بندی بنگاه‌ها بر اساس اندازه آن‌ها، تفاوت چندانی مشاهده نمی‌شود.

می‌گیرد؛ جدول (۱۱) بهره‌وری نیروی کار را طی دوره ۸۰-۱۳۷۵ برای کل صنعت و صنایع غذایی نشان می‌دهد.

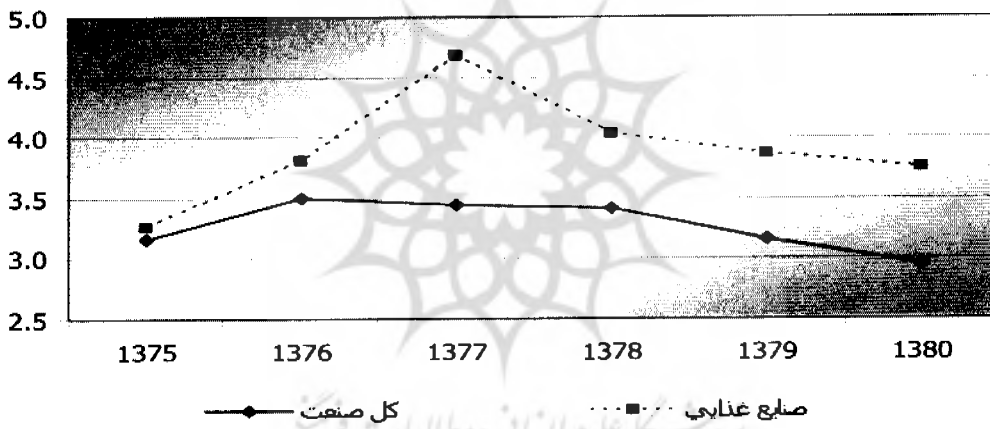
اطلاعات این جدول موید آن است که، بهره‌وری نیروی کار به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ در دوره زمانی مذکور در صنعت به طور متوسط سالیانه با میزان رشد متوسط ۶/۲۳ درصد از ۳۶۹۷۵ هزار ریال در سال ۱۳۷۵ به رقم ۵۰۰۲۶ هزار ریال در سال ۱۳۸۰ افزایش یافته است. بررسی بهره‌وری نیروی کار در گروه‌های سه‌گانه بر حسب اشتغال حاکی از آن است که با بزرگ شدن واحدهای تولیدی، بهره‌وری نیروی کار نیز بیشتر شده است؛ به طوری که کارگاه‌های با ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر بهره‌وری بالاتری نسبت به دو گروه دیگر دارند. علاوه بر این میزان رشد متوسط دوره نیز با بزرگ شدن کارگاه‌های صنعتی افزایش یافته است (میزان رشد سالیانه کارگاه‌های با ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر، کارگاه‌های با ۵۰-۹۹ نفر کارکن و ۴۹-۱۰۰ نفر کارکن به ترتیب ۶/۵، ۳/۱ و ۱/۱۱ درصد طی دوره مذکور بوده است).

بهره‌وری نیروی کار در صنایع مواد غذایی و آشامیدنی با میزان رشد متوسط ۱/۳۴ درصد از ۳۰۶۷۵ هزار ریال در سال ۱۳۷۵ به سطح ۳۲۷۸۰ هزار ریال در سال ۱۳۸۰ رسیده که رشد بسیار بطنی را نشان می‌دهد. مقایسه بهره‌وری نیروی کار در صنایع غذایی با کل صنعت حاکی از آن است که صنایع غذایی همواره از سطح بهره‌وری پایین‌تری برخوردار بوده است. با تفکیک کارگاه‌های صنعتی بر حسب اشتغال، می‌توان ملاحظه کرد که کارگاه‌های با اشتغال زیر صد نفر در صنایع غذایی در مقایسه با کل صنعت دارای سطح بهره‌وری نیروی کار بالاتری هستند (نمودارهای ۵ و ۶). در مقابل روند بهره‌وری در کارگاه‌های با صد نفر کارکن و بالاتر همواره پایین‌تر از کل صنعت بوده و به مرور زمان شکاف بین بهره‌وری در صنایع غذایی و کل صنعت در کارگاه‌های بزرگ در حال افزایش نیز بوده است (نمودار ۷). یکی دیگر از شاخص‌هایی که جهت اندازه‌گیری توان رقابتی به کار گرفته می‌شود شاخص بهره‌وری هزینه شاغلین است. این شاخص از

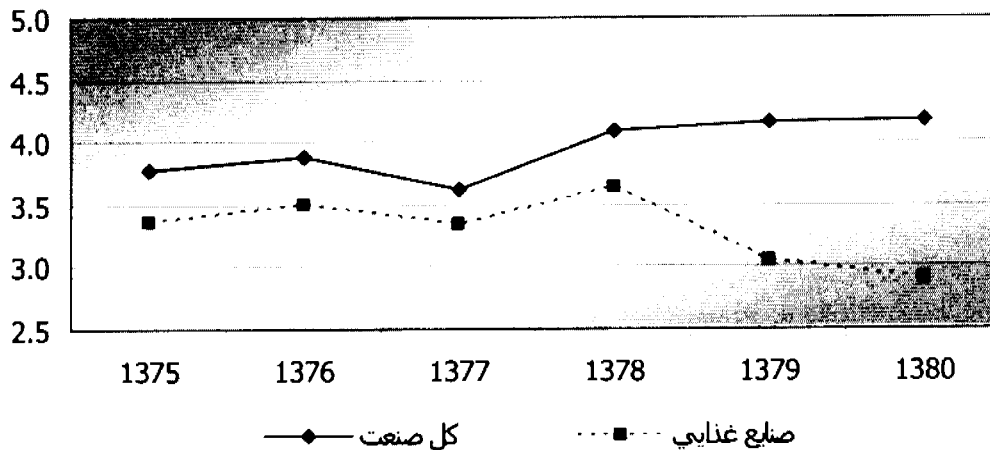
نمودار (۸): شاخص بهره‌وری هزینه‌شاغلین در کارگاههای ۲۹-۱۰ نفر کارکن

نمودار (۹): شاخص بهره‌وری هزینه‌شاغلین در کارگاههای ۹۹-۵۰ نفر کارکن

نمودار (۱۰): شاخص بهره‌وری هزینه‌شاغلین برای کارگاههای صد نفر و بیشتر

جدول (۱۳) - شاخص نسبت ارزش افزوده به سرمایه گذاری طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۵

عنوان	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰
کل صنعت	۴,۶	۵,۰	۶,۱	۷,۶	۸,۹	۱۱,۱
کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر	۴,۹	۴,۵	۳,۹	۴,۴	۶,۵	۵,۷
کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر	۳,۴	۴,۵	۴,۰	۴,۶	۶,۶	۶,۵
کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۴,۷	۵,۱	۶,۹	۸,۷	۹,۴	۱۲,۸
صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	۵,۵	۵,۱	۵,۴	۶,۱	۷,۶	۸,۶
نسبت غذایی به کل صنعت	۵,۵	۵,۱	۵,۴	۶,۱	۷,۶	۸,۶
کارگاه‌های ۱۰-۴۹ نفر	۴,۳	۳,۵	۳,۶	۳,۳	۶,۱	۵,۰
کارگاه‌های ۵۰-۹۹ نفر	۲,۳	۴,۰	۵,۴	۵,۲	۶,۹	۶,۸
کارگاه‌های ۱۰۰ نفر و بیشتر	۷,۳	۶,۰	۶,۲	۷,۷	۸,۲	۱۱,۴

ماخذ: منبع پیشین، نتایج آمارگیری از کارگاه‌های صنعتی ده‌نفر کارکن و بیشتر.

جدول (۱۴) - ارزش صادرات غیرنفتی، صنعتی و صنایع مواد غذایی و آشامیدنی طی دوره ۸۲-۱۳۷۷

(میلیون دلار)

عنوان	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲
صادرات غیرنفتی	۳۰۱۳	۳۳۶۲	۳۷۶۳	۴۳۲۴	۴۶۰۸	۵۹۷۲
میزان رشد سالیانه (درصد)	-	۱۱,۶	۱۱,۹	۱۲,۳	۹,۱	۲۹,۶
صادرات صنعتی	۹۶۴	۱۲۳۴	۱۷۲۳	۱۷۷۴	۲۰۴۴	۳۱۳۱
میزان رشد سالیانه (درصد)	-	۲۷,۹	۳۹,۷	۲,۹	۱۵,۲	۵۳,۲
سهم از صادرات غیرنفتی (%)	۳۲	۳۶,۷	۴۵,۸	۴۲	۴۴,۳۵	۵۲,۴۳
صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	۱۴۳	۱۵۰	۱۴۷	۱۵۸	۱۷۳	۲۰۳
میزان رشد سالیانه (درصد)	-	۴,۹	-۲,۱	۷,۶	۹,۹	۱۸,۷
سهم از صادرات غیرنفتی (%)	۴,۷	۴,۵	۳,۹	۳,۷	۳,۸	۳,۴
سهم از صادرات صنعتی (%)	۱۴,۸	۱۲,۲	۸,۵	۸,۹	۸,۵	۶,۵

ماخذ: دفتر امور صادرات، وزارت صنایع و معادن و گمرک، سالنامه آمار بازرگانی خارجی، سال‌های

مختلف.

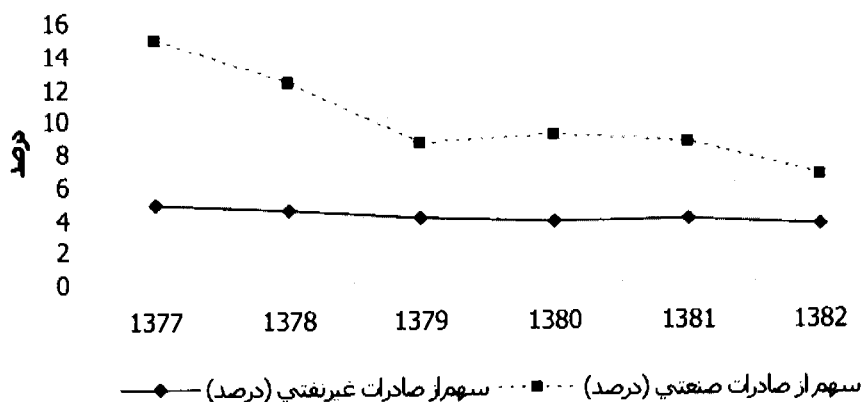
۲- تجارت خارجی

در این قسمت به میزان تعامل صنایع مواد غذایی و آشامیدنی کشور با اقتصاد جهانی می‌پردازیم. این بررسی، شامل زمینه‌های سرمایه‌گذاری و تامین منابع سرمایه، تامین مواد اولیه مورد نیاز از خارج از کشور و میزان صادرات و واردات محصولات نهایی است.

۲-۱- صادرات صنایع غذایی

مطابق اطلاعات مندرج در جدول (۱۴)، صادرات غیرنفتی کشور از ۳۰۱۳ میلیون دلار در سال ۱۳۷۷ با متوسط میزان رشد سالیانه ۱۴/۷ درصد به ۵۹۷۲ میلیون دلار در سال ۱۳۸۲ رسیده است. در این میان، صادرات صنعتی میزان رشد سالیانه ۲۶/۶ درصد را تجربه کرده و سهم آن از

نمودار (۱۱): روند سهم صادرات صنایع غذایی از صادرات غیر نفتی و صنعتی

جدول (۱۵) - ارزش اقلام صادراتی صنایع مواد غذایی و آشامیدنی طی دوره ۸۲-۱۳۷۷

(هزار دلار - درصد)

عنوان	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲
صنایع غذایی و آشامیدنی	۱۴۲۸۶۱	۱۴۹۹۰۰	۱۴۶۶۸۳	۱۵۷۸۱۲	۱۷۳۴۸۲	۲۰۳۴۵۶
رب گوجه فرنگی	۱۵۹۲۹	۳۲۰۳۰	۳۲۴۰۱	۱۴۱۴۳	۱۰۶۲۳	۲۹۸۸۱
سهم	۱۱٫۲	۲۱٫۴	۲۲٫۱	۹٫۰	۶٫۱	۱۴٫۷
آبمیوه و کنسانتره	۲۳۲۱۴	۲۵۰۴۵	۱۶۴۱۵	۲۳۶۸۹	۱۹۸۱۵	۱۹۲۹۲
سهم	۱۶٫۲	۱۶٫۷	۱۱٫۲	۱۵٫۰	۱۱٫۴	۹٫۵
بیسکویت و انواع نان شیرینی	۲۷۸۷۴	۲۸۳۱۴	۲۱۵۵۲	۱۳۷۸۵	۱۳۱۹۰	۱۵۳۳۶
سهم	۱۹٫۵	۱۸٫۹	۱۴٫۷	۸٫۷	۷٫۶	۷٫۵
شکلات و همانند	۱۴۶۲۶	۱۵۸۱۶	۱۶۸۶۹	۱۴۷۹۴	۱۶۹۹۶	۲۴۳۷۸
سهم	۱۰٫۲	۱۰٫۶	۱۱٫۵	۹٫۴	۹٫۸	۱۲٫۰
ماکارونی	۲۴۱۱۰	۲۰۷۷۷	۱۳۴۹۵	۸۷۷۲	۴۱۲۲	۴۶۸۶
سهم	۱۶٫۸۸	۱۳٫۸۶	۹٫۲	۵٫۶۲	۲٫۴	۲٫۳

مأخذ: دفتر امور صادرات، صادرات صنایع غذایی، وزارت صنایع و معادن، ۱۳۸۳.

جدول (۱۵)، ارزش چند قلم از اقلام صادراتی صنایع غذایی و آشامیدنی تحت پوشش وزارت صنایع و معادن کشور را در دوره زمانی ۸۲ - ۱۳۷۷ نشان می‌دهد که از سهم بالایی برخوردارند. بر اساس اطلاعات مندرج در این جدول، سهم صادرات رب گوجه‌فرنگی از ۱۱/۲ درصد صادرات صنایع غذایی در سال ۱۳۷۷ ابتدا با افزایش به ۲۲/۱ درصد در سال ۱۳۷۹ و سپس با روند کاهشی به سطح ۶/۱ درصد در سال ۱۳۸۱ و مجدداً در سال ۱۳۸۲ به ۱۴/۷ درصد رسیده است. در مورد این محصول به نظر می‌رسد با عنایت به تولید بالای گوجه‌فرنگی در کشور و همچنین افزایش تقاضای جهانی می‌توان با یک برنامه‌ریزی

صادرات غیرنفتی، از ۳۲ درصد در سال ۱۳۷۷ به ۵۲/۴۳ درصد در سال ۱۳۸۲ افزایش یافته است. اما، طی دوره ۸۲ - ۱۳۷۷، صادرات مواد غذایی و آشامیدنی تحت پوشش وزارت صنایع و معادن با میزان رشد متوسط سالانه ۷/۳ درصد از ۱۴۳ میلیون دلار در سال ۱۳۷۷ به ۲۰۳ میلیون دلار در سال ۱۳۸۲ افزایش یافته است. در این دوره، سهم صنایع غذایی از صادرات غیرنفتی از ۴/۷ درصد به ۳/۴ درصد تقلیل یافته است. همین روند در مورد سهم صنایع غذایی از صادرات صنعتی نیز قابل مشاهده است؛ این سهم از ۱۴/۷ درصد در سال ۱۳۷۷ به ۶/۵ درصد در سال ۱۳۸۲ رسیده است.

جدول (۱۶): ارزش هر کیلو محصولات صادراتی صنایع غذایی طی سال‌های ۸۳-۱۳۷

(دلار)

عنوان	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳
گلاب و سایر عرقیات	۰/۹	۰/۹۸	۱/۲۸	۲/۹۷	۱/۴	۱/۹۸	۲/۴۴
کنسرو و کمپوت	۰/۸۶	۰/۹	۰/۸۷	۰/۸۷	۱/۲۵	۱/۲۳	۱/۳۶
خمیرمایه	۱/۲	۱/۴	۱/۳۲	۱/۴	۱/۱۱	۱/۸۷	۱/۸۱
آبمیوه و کنسانتره	۰/۴۳	۰/۴۴	۰/۵	۰/۵۳	۰/۵۶	۰/۶۴	۰/۶۳
عصاره یا پودر شیرین بیان	۱/۵۷	۱/۷۵	۱/۵۷	۱/۴۹	۱/۸۱	۱/۸۳	۱/۹۴
ماکارونی	۰/۵۱	۰/۴۹	۰/۵	۰/۵	۰/۵۵	۰/۶۲	۰/۵۸
رب گوجه فرنگی	۰/۵۱	۰/۵	۰/۴۹	۰/۴۴	۰/۵	۰/۵۲	۰/۵
نوشابه و آب معدنی	۰/۲۷	۰/۲۹	۰/۲۹	۰/۲۲	۰/۳۱	۰/۲۶	۰/۲۶
شکلات و همانند	۱/۲۲	۱/۱۴	۱/۰۷	۰/۹۱	۰/۹۷	۱/۰۸	۱/۰۹
انواع الکل	۰/۶۶	۱/۴۲	۰/۱۵	۰/۴۵	۰/۶۶	۰/۷۳	۰/۴۸
بیسکویت و انواع نان شیرینی	۰/۹۵	۰/۸۷	۰/۸۱	۰/۶۲	۰/۶۹	۰/۷۵	۰/۶۵
سرکه و انواع ترشی	۱/۰۳	۰/۶۴	۰/۶۷	۰/۵۹	۰/۷۱	۰/۷۳	۰/۷

مأخذ: همان.

سال‌های مورد بررسی کاهش شدیدی داشته است، به طوری که میزان آن از ۲۴/۱ میلیون دلار در سال ۱۳۷۷ به ۴/۶ میلیون دلار در سال ۱۳۸۲ رسیده است. از جمله دلایل کاهش صادرات می‌توان به افزایش تقاضای داخلی، افزایش قیمت تمام شده و به تبع آن کاهش توان رقابتی در بازارهای صادراتی و عدم تغییر قیمت جهانی آن اشاره کرد.

محصولات صادراتی دیگری نظیر گلاب و سایر عرقیات، کنسرو و کمپوت، خمیرمایه، آبغوره و کنسانتره، نوشابه و آب معدنی، انواع الکل، سرکه و انواع ترشی و عصاره یا پودر شیرین بیان نیز وجود دارند که به دلیل سهم بسیار پایین آن‌ها در اینجا مورد بررسی قرار نمی‌گیرند.

جدول (۱۶) ارزش هر کیلو محصولات منتخب صادراتی صنایع غذایی و آشامیدنی تحت پوشش وزارت صنایع و معادن کشور را طی دوره زمانی ۸۳-۱۳۷۷ نشان می‌دهد.

بر اساس اطلاعات مندرج در این جدول، ارزش هر کیلو صادرات شکلات و همانند آن، نوشابه و آب معدنی، انواع الکل و بیسکویت و انواع نان شیرینی با کاهش، و باقی محصولات با افزایش ارزش هر کیلو صادرات مواجه شده‌اند.

جمع بندی و نتیجه گیری

توانمندی‌های تولیدی و صادراتی صنایع غذایی ایران را بر اساس شاخص‌های مورد بررسی می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

بلندمدت و حل مشکلات بخش تولید رب به ویژه در مورد بسته‌بندی آن، به صادرات با ثباتی رسید.

در سال ۱۳۷۷، آبمیوه و کنسانتره ۱۶/۲ درصد از صادرات صنایع غذایی را در اختیار داشته که با روند کاهشی در سال ۱۳۸۲ به ۹/۵ درصد رسیده است. از جمله دلایل کاهش سهم این محصول طی سال‌های اخیر می‌توان به ورود کشورهای جنوب شرقی آسیا به بازار صادراتی این محصول، بالا بودن قیمت تمام شده محصولات این گروه و به تبع آن کاهش قدرت رقابتی این محصولات در بازار جهانی و همچنین ضعف در بسته‌بندی اشاره کرد.

بیسکویت و انواع شیرینی نیز طی سال‌های مورد بررسی با وجود کاهش در ارزش صادراتی محصولات این گروه از طرف صادرکنندگان، با روند کاهش سهم مواجه بوده، به طوری که از ۱۹/۵ درصد در سال ۱۳۷۷ به ۷/۵ درصد در سال ۱۳۸۲ رسیده است.

شکلات و همانند آن که طی سال‌های مورد بررسی ابتدا با کاهش ارزش صادرات مواجه شدند، اما از سال ۱۳۸۰ با اقدامات موثر بنگاه‌های تولیدکننده و صادرکننده (از جمله ارتقاء کیفیت شکلات‌ها، بهبود نسبی در بسته‌بندی، افزایش در تنوع محصول، یافتن بازارهای جدید صادراتی و غیره) روند صعودی به خود گرفت و در سال ۱۳۸۲ به ۲۴/۴ میلیون دلار رسید.

صادرات ماکارونی - دیگر محصول صادراتی از صنایع غذایی - در طی

۱- صنایع غذایی کشور (کارگاه‌های با بیش از ۱۰ نفر کارکن) با در اختیار داشتن ۱۶/۲۴ درصد کارگاه‌های صنعتی، ۱۴ درصد شاغلان صنعت کشور (در متوسط دوره ۸۰-۱۳۷۵) و ۱۲ درصد جذب سرمایه‌گذاری صنعتی، ۹/۲ درصد ارزش افزوده بخش صنعت کشور را به خود اختصاص می‌دهد.

۲- بررسی آمار کارگاه‌های صنعتی بر حسب اشتغال نشان می‌دهد که گرایش در کل صنعت بسط کارگاه‌های صنعتی پنجاه نفر و بیشتر است، در حالی که در صنایع مواد غذایی و آشامیدنی کارگاه‌های با ۴۹-۱۰ نفر کارکن وزن بیشتری دارند.

۳- بررسی کارگاه‌های تولیدی بر حسب شاغلین، نشان می‌دهد سهم کارگاه‌های با ۴۹-۱۰ نفر کارکن در صنایع غذایی (در سال ۱۳۸۰ معادل ۱۹/۵ درصد) به مراتب بالاتر از کل صنعت (در سال ۱۳۸۰ معادل ۸/۴ درصد) است. همین روند در مورد کارگاه‌های با ۹۹-۵۰ نفر کارکن نیز قابل مشاهده است. در مجموع کارگاه‌های با کمتر از ۱۰۰ نفر تولیدکننده مواد غذایی حدود ۹۰ درصد کارگاه‌ها را تشکیل می‌دهند. اما در مورد کارگاه‌های با ۱۰۰ نفر کارکن و بالاتر دقیقاً عکس این روند وجود دارد (متوسط صنعت بیشتر از مواد غذایی است).

۴- بررسی جبران خدمات کارکنان کارگاه‌های صنعتی نشان می‌دهد که دریافتی کارگاه‌های کوچک صنایع غذایی که در سال ۱۳۷۵ کمتر از متوسط صنعت بود به مرور زمان بیشتر و حتی در سال ۱۳۸۰ بیشتر از آن نیز شده است. به عبارت دیگر با افزایش توانمندی‌های تولیدی کارگاه‌های کوچک صنایع غذایی دستمزد پرداختی نیز افزایش یافته است. در حالی که شکاف پرداختی به عامل کار در کارگاه‌های با بیش از ۵۰ نفر کارکن همچنان باقی است.

۵- بررسی سهم سرمایه‌گذاری در کارگاه‌های صنعتی حاکی از آن است که سهم سرمایه‌گذاری در کارگاه‌های با کمتر از ۵۰ نفر کارکن در صنایع غذایی (با رشد سریعتر) همراه با صنایع کل کشور در حال گسترش است. به عبارت دیگر گرایش سرمایه‌گذاری در کل کشور و صنایع غذایی و آشامیدنی به سمت ایجاد کارگاه‌های صنعتی کوچک است.

۶- بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که صنایع مواد غذایی و آشامیدنی به طور متوسط ۹/۲ درصد ارزش افزوده بخش صنعتی کشور را به خود اختصاص داده است. سهم ارزش افزوده کارگاه‌های با ۴۹-۱۰ نفر کارکن در صنایع غذایی با روند صعودی در دوره مورد بررسی (از ۱۸/۷ به ۱۹/۵ درصد) به مراتب بالاتر از کل صنعت (از ۱۲/۶ به ۸/۴ درصد) است. این امر نیز همانند سایر شاخص‌ها نشان‌دهنده سهم بالای بنگاه‌های کوچک و همچنین رشد این بنگاه‌ها در آینده است.

۷- یکی دیگر از مزیت‌های نسبی صنایع غذایی، بهره‌وری بیشتر کارگاه‌های کوچک صنایع غذایی نسبت به متوسط صنعت است. این در حالی است که صنایع غذایی در مجموع در مقایسه با کل صنعت همواره از

سطح بهره‌وری پایین‌تری برخوردار بوده است.

۸- شاخص نسبت ارزش افزوده به دستمزد شاغلین (شاخص توان رقابتی) نیز روند بهره‌وری نیروی کار را تأیید می‌کند. به عبارت دیگر با افزایش اندازه کارگاه‌ها سطح رقابت‌پذیری صنایع غذایی نسبت به متوسط صنعت کاهش می‌یابد.

۹- سهم صنایع غذایی در صادرات غیر نفتی و صنعتی حاکی از رشد پایین این بخش در قیاس با سایر بخش‌هاست. به گونه‌ای که در سال ۱۳۷۷ سهم صنایع غذایی در صادرات غیر نفتی و صنعتی که به ترتیب ۴/۷ و ۱۴/۸ درصد بوده در سال ۱۳۸۲ به ۳/۴ و ۶/۵ درصد کاهش یافته است. بسته‌بندی نامناسب، سیستم حمل و نقل نامناسب، استانداردهای پایین محصولات تولیدی، نبود شناخت از بازارهای صادراتی، کمبود و مکانیزه نبودن انبارهای ذخیره‌سازی کالا، مشکلات مالی و غیره از جمله دلایل کاهش سهم مذکور بوده‌اند.

پی‌نوشت‌ها:

۱- زمانی که در کارگاه صنعتی تمام یا بیش از ۵۰ درصد سرمایه متعلق به وزارتخانه‌ها، سازمان‌های دولتی، بانک‌ها، نهادهای انقلاب، شهرداری‌ها و سایر موسسات بخش عمومی باشد، مالکیت کارگاه را عمومی می‌نامند. در مقابل، کارگاهی که به صورت شرکت تعاونی به ثبت رسیده و تمام یا بیش از ۵۰ درصد سهام آن‌ها متعلق به اعضای تعاونی است و یا کارگاهی که تمام یا بیش از ۵۰ درصد سهام آن‌ها متعلق به افراد است را خصوصی می‌نامند.

۲- برای اطلاع بیشتر ر. ک. به: طباطبایی، امیر هدایت، ارزیابی سریع بهره‌وری، انتشارات منشور بهره‌وری، ۱۳۷۹.

منابع:

- ۱- طباطبایی، امیر، (۱۳۷۹)، ارزیابی سریع بهره‌وری، انتشارات منشور بهره‌وری.
- ۲- گمرک، سالنامه آمار بازرگانی خارجی، سال‌های مختلف.
- ۳- مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری از کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر، سال‌های ۸۰-۱۳۷۵.
- ۴- وزارت صنایع و معادن، دفتر امور صادرات، گزارش‌های مختلف.
- ۵- ولی‌بیگی، حسن، اولویت‌بندی بازارهای هدف صادراتی و شناسایی موانع حضور در آنها: مورد مطالعه صنایع غذایی، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، سال ۱۳۸۳.